

Historianopetuksen muutoksesta ja pysyvyydestä¹

Jukka Rantala & Najat Oukarim-Soivio

Historiandidaktiikan tutkimus elää kukoistuskautta. Alan kansainvälisten seurojen toiminta on vilkasta ja konferenssien osanottajamäärät vakaassa kasvussa. Historiandidaktisia joulunaleja syntyy eri puolille maailmaa, mutta myös perinteiset julkaisut ovat saaneet uutta virtaa kasvavan kirjoittaja- ja lukijajoukon löydettyä ne. Lisäksi suuret kansainväliset kustantajat ovat julkaisseet lyhyen ajan sisällä useita historiandidaktiikan käsikirjoja, mikä sekin kertoo alan vireydestä.

”Maailma on pienentynyt” -lausahduksella viitataan globaalien asioiden seuraamisen helpottumiseen. Myös historiandidaktiikassa maailma on pienentynyt. Jos vielä 1900-luvun loppupuolella historianopetusta tarkasteltiin suurelta osin kansallisista lähtökohdista, tänä päivänä tutkimusta leimaa kansainvälisyys. Kontaktien luominen helpottuu konferenssien lisääntymisen myötä mutta myös siksi, että internetin aikakaudella yhteydenpito maailman eri kolkissa toimivien kollegojen kanssa on vaivattomampaa kuin aiemmin. Lisäksi eri maiden tutkijoille löytyy keskustelupintaa, kun kansalliseen kaanoniin liittyvistä kysymyksistä on siirrytty yhä enemmän pohtimaan historiallisen ajattelun luonnetta ja historian käyttöä.

Tutkimuksen globalisoitumisesta huolimatta historiandidaktiikan painotuksissa ja käyte-tyissä käsitteissä näkyvät edelleen kansalliset ominaispiirteet. Siinä missä saksalaiseen traditioon liitetään historiatietoisuuden korostaminen, angloamerikkalainen tutkimus on sitou- tunut positivistiseen, historian tietoteoreettisiin kriteereihin nojautuvaan traditioon. (Ks. Ahonen tässä julkaisussa ja Lévesque & Clark 2018.) Historianopetuksen tavoitteista ja merkityksestä on keskusteltu aina ja myös kansainvälisesti, kuten Sirkka Ahonen tässä tee- manumerossa kirjoittaa. 2010-luvulla historianopetuksen käsitteistä ja teoreettisista lähtö- kohdista alettiin kuitenkin vahvemmin tehdä synteisiä.

2010-luvun tutkimuksissa historianopetuksen ratkaisuja peilattiin muun muassa tanska- laisen Sven Sødring Jensenin (1978) ja kanadalaisen Peter Seixasin (2000) luomiin mallei-

1 Historianopetus murroksessa -teemanumeron toimitustyö on toteutettu osana Suomen Akatemian rahoittamaa tutkimushanketta Kohti tiedonalakohtaista ajattelua lukiassa: historian tekstitaitojen hallinta, oppiminen ja arviointi (projektinnumero 294491).

hin. Molemmissa niissä historianopetusta tarkastellaan sisältötiedon välittämisen, tiedon-
alakohtaisten taitojen opettamisen ja historian käytön näkökulmista. Varsinkin viime vuosi-
na on eri maissa soviteltu historianopetuksen nykytilan määrittelyyn Seixasin tapaa jaotella
historianopetuksen orientaatiot kollektiivisen muistin vahvistamiseen tähtäävään, tiedon-
alalähtöiseen ja postmoderniin orientaatioon. Niin tehdään myös tässä numerossa Aleksii
Martin, Johanna Norpan ja Tanja Taivalantin artikkelissa.

Jensenin ja Seixasin jaottelujen lisäksi historiatiedon voi nähdä saksalaisen Jörn Rüse-
nin (2017) tavoin kolmen eri ulottuvuuden – sisällön (empirical/substantial dimension),
muodon (formal dimension) ja tarkoituksen (functional dimension) – koosteena. Ensimmäi-
nen kohdistuu siihen, mitä menneisyydessä tapahtui, toinen siihen, miten menneisyyttä on
analysoitu, ja kolmas, funktionalinen ulottuvuus siihen, miten historiaa on käytetty 'todelli-
sen elämän' ympäristössä eli miten oppija on orientoitunut historian avulla tähän päivään ja
tulevaisuuteen. Nämä kolme ulottuvuutta vastaavat kysymyksiin mitä, miten ja miksi histo-
riaa opetetaan koulussa. Rösenin teoriassa ulottuvuudet sulautuvat toisiinsa. Tämä vastaa-
kin mitä ilmeisimmin opettajien näkemystä omasta historianopetuksestaan: he paitsi koke-
vat välittävänsä oppilailleen tietoja menneisyydestä myös uskovat samalla opettavansa tie-
donalakohtaisia taitoja ja vahvistavansa oppilaiden historiatietoisuutta.

Opettajien näkemykset eivät silti useinkaan vastaa sitä, miten opetussuunnitelman laati-
jat ovat hahmotelleet opetuksen painotukset. Tästä on tuoreita esimerkkejä muun muassa
Suomesta ja Ruotsista (Rantala ym. 2020; Rosenlund 2016; Wendell 2020). Opetussuun-
nitelman uudistaminen on nollasummapelejä: kun jotain painottaa, jonkin toisen asian käsitte-
lyä pitää keventää. Tätä opettajat eivät kuitenkaan aina huomaa pyrkiessään käsittelemään
kaiken sen mitä aiemminkin ja tuomaan uuden näkökulman tai painotuksen mukaan, mikäli
siihen jää aikaa. Historianopetuksessa perinteen paino on vahva. Siitä löytyy esimerkkejä
Suomesta. Vaikka perusopetuksen opetussuunnitelma ja ylioppilastutkinnon rakenne ovat
suuresti muuttuneet, muutos ei ole näkynyt yhtä vahvasti opetuksessa ja ylioppilaskokeen
tehtävissä. Tästä on viitteitä käsillä olevassa teemanumerossa Hilikka Paldaniuksen sekä
Mikko Puustisen, Hilikka Paldaniuksen ja Minna-Riitta Luukan artikkeleissa.

Monesti opetussuunnitelma-asiakirjan luonne ymmärretään väärin – ikään kuin se olisi
neutraali asiakirja, joka määrittelee objektiivisesti oppiaineiden tavoitteet, sisällöt ja
arviointikriteerit. Näin ei suinkaan ole. Opetussuunnitelma on poliittinen asiakirja ja politi-
ikan väline. Kun oppituntiresurssia on rajallisesti, kaikkea ei voi opettaa ja siksi opetussuun-
nitelman laatijat joutuvat tekemään perusteltuja valintoja. Se, ettei opetus toteudu opetus-
suunnitelman laatijoiden toivomalla tavalla johtuu monesta syystä. Yksi merkittävä selittäjä
on opettajan tietoteoreettinen asennoituminen historiaan. Se on vaikeasti muutettavissa.
Historianopetuksen muutoksen ja pysyvyyden selittäminen edellyttääkin tietoa siitä, mitä
opettajat pitävät historianopetuksensa päämääränä. Tutkimusten mukaan opettajien tieto-
teoreettiset lähtökohdat poikkeavat usein opetussuunnitelman laatijoiden lähtökohdista.
Vaikka opettajat ymmärtävät muutoksen tarpeen, sen toteuttaminen opetuksen arjessa on
haastavaa. Se vaatisi oppi- ja arviointimateriaalin uudistumista, vahvaa kollegiaalista tukea
ja tietoteoreettisiin lähtökohtiin pureutuvaa täydennyskoulutusta.

Tässä teemanumerossa historianopetuksen muutoksesta kertovat Mikko Hiljasen ja
Anssi Männistön puheenvuorot digitaalisten aineistojen tulosta opetukseen sekä Sirkka
Ahosen katsaus puoli vuosisataa kestäneeseen uraansa historianopetuksen parissa. Histo-

rianopetuksen pysyvyyttä puolestaan kuvaavat Ilari Aallon ja Lauri Kempin sekä Matti Rautiaisen, Eija Räikkösen, Anna Veijolan ja Simo Mikkosen artikkelit. Ensin mainittu käsittelee uusimman historiatiedon hidasta siirtymistä oppikirjoihin ja jälkimmäinen sisälötiedon painottumista lukio-opettajien arvioinnissa. Kumpaankin ilmiöön on yritetty vaikuttaa, mutta muutos tapahtuu hitaasti.

Historiandidaktiikan tutkijat tarkastelevat historianopetuksen olemusta ja kehittymistä konferensseissaan. Käsillä olevassa teemanumerossa Tanja Taivalantti valottaa Saksassa järjestettyyn konferenssiin osallistuneiden tutkijoiden näkemyksiä siirtolaisuuden kuvaamisesta historianopetuksessa. Matti Rautiainen puolestaan kertoo perehtymisestäään berliiniläiseen opettajankoulutukseen ja toisen maailmansodan jälkeen saksalaisessa historianopetuksessa tapahtuneeseen muutokseen. Voittajavallat edellyttivät historianopetuksen uudistamista, mutta historian mahdollisimman rehellistä ”silmiin katsomista” vaativat myös saksalaiset itse varsinkin 1960-luvulla. Tosin moni sodan jälkeen syntynyt saksalaisnuori kohtasi holokaustin ensi kertaa vasta 1970-luvun lopulla amerikkalaisen *Polttouhrit*-televisiosarjan välityksellä, mikä käy ilmi Siegfried Zielinskin tutkimuksesta, johon Jukka Rantala viittaa Alison Landsbergin teoksesta laatimassaan kirja-arviossa. Toisen maailmansodan julmuuksia sivuaa myös Jukka Kemppinen tarkastellessaan ranskalaisista SS-miehistä kertovaa sarjakuvaa. Kemppinen suosittelee lukemaan W. G. Sebaldia. *Ilmansota ja kirjallisuus* -teoksessaan Sebald soimaa Saksan sodanjälkeistä kirjallisuutta, joka unohti sodan ja saksalaisien kärsimät tuhot. ”Silmiin katsominen” ei hänen mukaansa ulottunut niihin.

Tämän teemanumeron tekstit käsittelevät historianopetuksen murrosta, mutta niissä tarkastellaan myös laajemmin historian käyttöä yhteiskunnassa. Kuten teksteistä käy ilmi, muutosta on nähtävissä etenkin historianopetusta ohjaavissa dokumenteissa. Uudenlaista otetta on havaittavissa myös koulun ulkopuolisessa historiakulttuurissa, muun muassa televisiosarjoissa, elokuvissa ja kaunokirjallisuudessa. Sen sijaan kouluissa tapahtuva opetus ei näytä suuremmin muuttuneen. Käsillä olevan teemanumeron tekstit tarjoavatkin lukijalle aineksia historianopetuksen suunnan arvioimiseen.

Kirjallisuus

- Jensen, Sven Sødring (1978). *Historieundervisningsteori*. København: Christian Ejlers’ Forlag.
- Lévesque, Stéphane & Clark, Penney (2018). Historical Thinking: Definitions and Educational Applications. Teoksessa Metzger, Scott Alan & Harris, Lauren McArthur (toim.), *The Wiley International Handbook of History Teaching and Learning*. Hoboken, NJ: Wiley-Blackwell, 119–148. <https://doi.org/10.1002/9781119100812.ch5>
- Rantala, Jukka, Puustinen, Mikko, Khawaja, Amna, van den Berg, Marko & Ouakrim-Soivio, Najat (2020). *Näinkö historiaa opitaan?* Helsinki: Gaudeamus.
- Rosenlund, David (2016). *History Education as Content, Methods or Orientation? A Study of Curriculum Prescriptions, Teacher-made Tasks and Student Strategies*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Rüsen, Jörn (2017). *Evidence and Meaning. A Theory of Historical Studies*. New York: Berghahn Books.
- Sebald, W. G. (2014). *Ilmasota ja kirjallisuus* (suom. Oili Suominen). Helsinki: Tammi.

Seixas, Peter (2000). Schweigen! die Kinder! Or does postmodern history have a place in the schools? Teoksessa Peter Stearns, Peter Seixas & Sam Wineburg (toim.), *Knowing, teaching and learning history*. New York: New York University Press, 19–37.

Wendell, Joakim (2020). *Teaching and Learning Historical Explanations: Teacher and Student Cases from Lower and Upper Secondary History*. Karlstad: Karlstad University.

Jukka Rantala on historiallis-yhteiskuntatiedollisen kasvatuksen professori Helsingin yliopistossa.

Dosentti Najat Ouakrim-Soivio työskentelee Helsingin yliopiston kasvatustieteellisessä tiedekunnassa tutkijatohtorina.